

Geçiş Programı'nın yapısı ve yöntemi

Levent Dölek

Modern toplumun siyasal hareketleri içinde program üzerine en yoğun tartışmalar yürütmüş olan, program sorununu en çok gündemine alan akım Marksizm olmuştur. Burjuvazi için, program, bir vaatler toplamı ya da niyetler beyanından ibaret olup çoğu zaman da, seçilmiş bir parti tarafından iktidar olur olmaz unutulmuş ve unutturulan bir metindir. Bu yüzden de burjuva siyasetinde program tartışmalarına sıklıkla rastlamayız. Oysa işçi sınıfı, burjuvazinin sistematik yalana dayalı siyasetinin karşısında sürekli çarpıtılan gerçeği gün yüzüne çıkarmak mecburiyetindedir. Bir işçi sınıfı partisi eğer tutarlı ise burjuvazinin tam tersine kitleleri kandırmaya değil, uyandırmaya çalışarak siyaset yapmak durumundadır. Komünist Manifesto'dan Gotha ve Erfurt programına, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) programından Komintern programına ve nihayet IV. Enternasyonal'in Geçiş Programı'na uzanan tüm tartışmalar, bu hususa ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

Öte yandan “gerçek hareketin her adımı bir düzine programdan değerlidir”¹ diyen de bizzat Karl Marx'ın kendisidir. Gerçekten de proletaryanın en büyük tarihsel adımı olan Ekim Devrimi'nin dört başı mamur bir parti programını takip ederek gerçekleşmediğini bilakis 1917'de RSDİP'in hala 1903'te yazılmış programının geçerli olduğunu ve Ekim Devrimi'nin izlediği rotanın da hayata geçirdiklerinin

¹ Karl Marx, Wilhelm Bracke'ye mektup, *Gotha ve Erfurt Programları Üzerine*, çev. Erkin Özalp, İstanbul: Yordam Kitap, 2017, s.18

de bu programda yazarlarla pek az ortak yanı olduğunu biliyoruz. Düşüsenize, 1917’de devrimle birlikte barikatın iki yanına savrulmuş olan Bolşevikler ve Menşevikler kağıt üzerinde aynı programa sahiplerdi. O halde, üzerinde sayfalarca polemikler yürütülen, kitaplar yazılan programlar burjuvazi için olduğu gibi işçi sınıfı için de son tahlilde değersiz birer metinden ibarettir diyebilir miyiz? Eğer bu metinler gerçek hareketin adımlarından kopuyor ve soyut bir vaatler, hedefler ya da ilkeler manzumesine dönüşüyor ise belki de bunu söylemeliyiz.

Hatta gerçek hareketin devinimi ile belirli bir tarihte ve koşullar altında yazılmış bir programın durağanlığı arasındaki çelişki aşılmadıkça gerçek hareketin her adımı düzinelerce programdan daha değerli olmayı sürdürecektir diyebiliriz. Ancak gerçek hareketin her zaman işçi sınıfının çıkarlarına dolaysız bir şekilde uygun olmayacağını, hâkim sınıf olan burjuvazinin kültürel, ekonomik ve siyasi gücü/baskısı ile pratikte sürekli çarpılabileceğini, sapabileceğini düşünürsek, programın tümüyle tali bir meseleye, gözardı edilebilir, pratiğin gerekleri bahanesiyle sürekli çiğnenip geçilebilir bir metne indirgenmesi, kapıları burjuva pragmatizmine doğru sonuna kadar açmak olacaktır.

Eylem ve program arasında bu çelişkinin devrimci bir biçimde aşılmasının tek bir yolu olduğu açıktır. O yol da bir şekilde gerçek hareketin programını yazabilmektir. Bu yazıda, işçi sınıfının bu devrimci senteze, gerçek hareketin büyük ileri adımları kadar geri adımlarının, zaferlerin olduğu kadar yenilgilerin, devrimci önderliğin olduğu kadar ihanetlerin deneyimlerinden geçerek Trotskiy’in IV. Enternasyonal’in programı olarak kaleme aldığı Geçiş Programı’nda ulaşılmış olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Yazarı Trotskiy’in de açık yüreklilikle belirttiği gibi tam olmayan, epeyce eksikleri bulunan, bir programda olması gereken bazı unsurları içermeyen ama bir programda yer verilmesi beklenmeyecek bazı ayrıntılara, polemiklere ve referanslara yer vermek zorunda kalınmış olan bu program metni, tüm başka program metinleri gibi, yazıldığı dönemin ve koşulların damgasını taşımaktadır. Diğer yandan, Geçiş Programı’nın önemi ve ayırıcı özelliği dönemini en iyi şekilde yansıtmış ve yazıldığı dönemin sorunlarına en iyi yanıtları vermesinden ziyade, gerçek hareketle programın diyalektik birliğini sağlayan yapısı ve yönteminde aranmalıdır. Bu yazı, işte Geçiş Programı’nın bu yapısını incelemeyi ve günümüzün gerçek devrimci hareketinin programını oluşturmak amacıyla belirli ipuçları yakalamayı amaçlamaktadır.

Uluslararası parti programı

IV. Enternasyonal’in Geçiş Programı bir uluslararası parti programıdır. Bu parti, ismindeki “IV.” nitelemesinden de açıkça görülebileceği gibi, öncülünün yani III. Enternasyonal’in (Komünist Enternasyonal) içinden çıkıp gelmiştir. IV. Enternasyonal’in kuruluşunu gerçekleştiren Trotskiy’in önderliğinde kendini Bolşevik-Leninistler olarak adlandıran akım Rusya’da Bolşevik Partisi’ni, uluslararası alanda Komintern’i Stalinist bürokrasinin revizyonizmine karşı doğru ve devrimci bir rotaya sokmak için mücadele etmiştir. 1930’da kurulan Uluslararası Sol Muhalefet, 1933 yılında 11 Nokta olarak bilinen bir deklarasyonla platformunu ilan ettiğinde kendisini Komintern’in ilk dört kongresinin zemininde tanımlıyor, 5. ve 6.

Kongre'nin revizyonist kararlarını reddediyor ve "Komintern'in programının köklü olarak yeniden biçimlendirilmesinin zorunlu olduğunu kabul" ediyordu.²

1933 yılında Almanya'da Nazizmin zaferine, daha doğru bir ifadeyle, Alman proletaryasının yaşadığı büyük felakete giden süreçte, Komintern'in güdümünde, sekterlikle oportünizm arasında zikzaklar çizen bir siyaset izleyen Almanya Komünist Partisi'nin sadece yetersiz olduğu değil, aşılması gereken bir engel olduğu da ortaya çıkmıştı. Daha sonra Komintern, Almanya'da izlenen siyasetin tamamen doğru olduğunu açıklayıp, bu konuda uluslararası komünist hareket içinde tartışmayı dahi yasaklamaya yeltenince, Trotskiy ve Sol Muhalefet Komintern'in de aşılması gereken bir engel olduğu konusunda net bir fikre ve tutuma sahip oldu. Tabii ki Almanya'da yaşanan felaket, bir birikimin son noktasıydı. SSCB'deki bürokratik yozlaşma, 1925-1927 Çin Devrimi'nin Stalinizmin milliyetçi burjuvaziye teslimiyet politikaları sonucunda yenilmesi gibi bir dizi uğraktan geçerek bu aşamaya gelmişti. Geline aşamada artık "Komintern'in programının köklü olarak yeniden biçimlendirilmesi zorunluluğu" yeni bir parti inşası biçimini almak zorundaydı. Uluslararası Sol Muhalefet'in programatik yönelişini yansıtan "11 Nokta"sının 10. Maddesi ilk kabul edildiğinde "Komünizm alanında üç kümenin (Marksist, merkezci ve sağ) ayrıştırılması; merkezciğe karşı sağla bir siyasal ittifaka girilemeyeceğinin kabulü; sınıf düşmanına karşı merkezciğin desteklenmesi; merkezciğe ve zikzaklı politikalarına karşı uzlaşmaz ve sistematik mücadele" iken bu madde şöyle değiştirildi: "Dünya işçi sınıfının devrimci güçlerinin uluslararası Komünizmin bayrağı altında yeniden kümelenmesi için mücadele. Yukarıda sıralanan ilkelere uygulayabilecek gerçek bir Komünist Enternasyonal'in yaratılmasının gerekliliğinin kabulü."³

IV. Enternasyonal'in içinden çıkmış olduğu bu tarihsel koşullar, ister istemez Geçiş Programı'nda yeni partinin kendisini işçi hareketinin diğer akımlarından (esas olarak da Sosyal Demokrasi'den ve Stalinizmden) ayırdığı bazı yorum ve polemiklere yer verilmesine neden oldu. Trotskiy, bu yorum ve polemiklerin doğaları gereği bir programa ait olmayan kısımlar olduğunu söylüyordu.⁴ Ancak bu bölümlerin varlığı dar anlamda bir hizip mücadelesinin değil, sınıf mücadelesinin pratik gerekliliklerinin bir sonucuydu. Nitekim *Geçiş Programı*'nda yer alan yorum ve polemiklerin hiçbiri birer kimlik tanımlaması niteliğinde olmayıp hepsi sınıf mücadelesinin yakıcı ve pratik sorunları etrafında alınan pozisyonların netleştirilmesine yönelik olmuştur. Amacın "gerçek Komünist Enternasyonal" iddiası ile bir uluslararası Komünist Partisi kurmak olarak tanımlandığı bir yerde bunun doğal ve anlaşılır bir şey olduğunu düşünmek ve *Geçiş Programı*'nı geçmişten geleceğe bir süreklilik içinde kavramak gerekir.

Bir "Geçiş Programı" yazılması kararının Komintern'in 4. Kongresi'nde alındığını biliyoruz. Komintern daha önce de 3. Kongre'de "Taktikler Üzerine Tezler"de

2 Lev Trotskiy, *Uluslararası Sol Muhalefet Platformu (On Bir Nokta)*, Geçiş Programı içinde, çev. Zeynep Gök, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992, s. 63.

3 A.g.e., s. 64.

4 Leon Trotsky, *On the Transitional Programme*, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1938/tp/tpdiscuss.htm>

geçiş programı anlayışını II. Enternasyonal'in asgari program anlayışına karşıtlık içinde ortaya koymuştur. Biraz öncesine gittiğimizde Komintern'in 21 Koşulu'nda da geçiş programı mantığının nüvelerini görmek mümkündür. Zira 21 Koşul her şeyden önce Komünist Partisi'nin devrimci faaliyetinin kitlelerle organik bir etkileşim içerisinde olmasını zorunlu tutmuştur. Geçiş programı mantığının merkezinde de partinin kitleyle kurduğu etkileşim ve kitlelerin eylem içerisinde öğrenme ve olgunlaşmasına yardımcı olmak vardır. 21 Koşul'un daha ilk maddesinde proletarya diktatörlüğü propagandasının gündelik hayat olgularından hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Daha da geriye gittiğimizde “geçiş talepleri” mantığının *Komünist Manifesto*'nun ikinci bölümünün sonunda maddeler halinde sıralanan ve “hareketin seyri içinde kendini aşacağı” öngörülen talepler ihtiva eden eylem programından⁵ itibaren mevcut olduğunu görmekteyiz.

Bu noktada “geçiş programı”ndan değil, programın mantığını oluşturan taleplerin geçişselliğinden yani “hareketin seyri içinde kendini aşması”ndan bahsettiğimiz altını çizmeliyiz. Zira Marksizmin diyalektik materyalist yönteminin doğal bir sonucu olan geçiş talepleri mantığı Marksist partiler tarafından, belirlenmiş ve kabul edilmiş bir programatik perspektif çerçevesinde bilfiil uygulanmış değildir. Tam tersine, uzun bir dönem boyunca asgari talepler çerçevesinde mücadeleyi büyük oranda ekonomik ve demokratik sınırlara hapseden ve asgari taleplerin mevcut düzen sınırları içinde elde edilmesine odaklanan aşamacı bir anlayış Marksist işçi hareketine hâkim olmuştur.

Marx ve Engels 1848 Alman Devrimi'nin deneyimi sonucunda burjuvazinin devrimci barutunu yitirmekte olduğuna dair yargılarını kesinleştirmişlerdir. Alman Devrimi'nden önce yazmış oldukları metinlerde, örneğin *Komünist Manifesto*'da, burjuva devriminde feodal sınıflara ve monarşiye karşı burjuvaziyle ittifak stratejisinin belirli koşullarda (en başta da bu sınıfın devrimci bir tutum içinde olması) mümkün hatta gerekli olduğunu söylemektedirler.⁶ Bunu elbette ki proletaryanın sınıf çıkarlarının bilincine vararak bağımsız bir parti olarak örgütlenmesi ilkesinden taviz vermeden savunmuşlardır. Alman Devrimi'nin pratik ve politik deneyiminden çıkarılan dersler ışığında bu burjuvazi ile birlikte mücadele olasılığı yerini burjuvaziye karşı güvensizliğe bırakmıştır. 1950 yılında Marx ve Engels'in Komünist Birlik Merkez Komitesi adına yayınladıkları genelgede bu perspektif doğrultusunda işçi sınıfına verdikleri öğüt ise şöyledir: “Demokratların önerilerini mantıksal uç sınırlarına kadar götürmeli (demokratlar her durumda devrimci değil, yalnızca reformist bir biçimde hareket edecektir) bunları özel mülkiyete doğrudan saldırı biçimine dönüştürmelidirler.”⁷ Sınıfın ve sınıf partisinin bağımsızlığını savunan Marx ve Engels pekâlâ burjuvazinin ve demokratik küçük burjuvazinin asla uzla-

5 Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap, 6. Basım, Mart 2018, s. 67-68.

6 “Almanya’da Komünist Partisi burjuvazi devrimci bir tutum takınır takınmaz mutlak monarşiye, feodal toprak mülkiyetine ve küçük burjuvaziye karşı burjuvaziyle birlikte mücadele eder.” A.g.e., s. 84

7 K.Marx-F.Engels, *Address of the Central Committee to the Communist League*, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1847/communist-league/1850-ad1.htm>

şamayacağı ve işçi sınıfının dolaysız çıkarlarını yansıtan bir program oluşturmayı önerebilirdi. Böyle bir program kağıt üstünde bu bağımsızlığı sağlardı. Ancak mesele bu bağımsızlığın teorik ve programatik düzeyde sağlanmasından ibaret değildir, esas mesele işçi kitlelerin bu gerçekliğin bilincine varmasıdır. Bu bilinç ancak eylem içinde oluşabilir. Bu yüzden Marx ve Engels, işçi sınıfını demokratik küçük burjuvaziden bağımsızlaştırmak için her seferinde demokratik küçük burjuvazinin reformist taleplerinin bir adım ilerisine gitmeyi önermektedir: “İşçilerin savaş nara-ları ‘sürekli devrim’ olmalıdır!”

Bir dizi Marksist kitlesel işçi partisinden müteşekkil II. Enternasyonal'in tarihsel pratiği bize bu örgütün çoğunlukla Marx ve Engels'in öğütlerini takip etmediğini göstermektedir. Elbette bunun büyük bir istisnası vardır. O da Rusya'da Bolşevik Partisi'dir.

Ancak biliyoruz ki Bolşevizm geçiş programı mantığı ve yöntemiyle yazıya dö-külmüş ve resmen kabul edilmiş bir parti programına sahip değildi. 1903 RSDİP programı büyük ölçüde aşamacı bir karakterde yazılmıştı. Proletarya diktatörlüğü hedefi ile ilk ve acil görev olarak benimsenen istibdadın yıkılması ve demokratik cumhuriyet perspektifi arasında herhangi bir köprü yoktu. Ekim Devrimi böyle bir programa sahip bir parti tarafından yapıldı. 1903 programı hareket içinde ve Bolşevik partisinin kitlelerle etkileşim içindeki eylemiyle kendisini aşmıştı. 1917 Ekim'i-ne gelindiğinde Lenin'in “Yaklaşan Felaket” broşüründe Bolşevizmin, burjuva hükümetinin ülkeyi sürüklediği bunalımdan çıkmak için önerdiği “tüm bankaların kamulaştırılması ve tek bir devlet bankasında birleştirilmesi; stratejik sektörlerin, büyük ve tekelci kapitalist grupların millileştirilmesi; ticari sırların kaldırılması”⁸ gibi önlemlerin hiçbiri 1903 programında bulunmuyordu. Ancak bu maddelerin hepsi Ekim Devrimi sürecinde son derece belirleyici olacak, daha sonra da *Geçiş Programı*'nın içinde de ana unsurlar olarak yer alacaktır.

Bu noktada, Trotskiy'in “Komintern'in en iyi döneminde programı yoktu” dediğini ve “tarihi süreç nihai tamamlanmış ve kapsayıcı bir Marksist araştırmayı beklemez”⁹ sözlerini hatırlıyoruz. Buradan programın önemsiz olduğu, bir teferuat olarak değerlendirilebileceği sonucuna asla varamayız. Tam tersine, Lenin ve Trotskiy, 21 Koşul'dan başlayarak Ekim Devrimi'nin deneyimini uluslararası devrimci işçi hareketine mal etmek için büyük bir mücadele vermiştir. Lenin, RKP'nin (Rusya Komünist Partisi) 1919 programına da aynı perspektifle büyük önem vermiştir. Komintern'in Geçiş Programı yazma kararını yıllar sonra hayata geçiren de yine Trotskiy olmuştur. Trotskiy için partinin önemi neyse programın önemi de odur. Parti ve program birbirinden ayrı düşünülemez. Yazılı bir programın olmayışı devrimci eyleme engel değildir. Ancak devrimci program eyleme eşlik eden teorik politik çalışmalarda, bir dizi makalede, bildiride, teorik çalışmada vb. ifadesini bulan kolektif çalışmaların içinde mutlaka formüle edilmiş olmalıdır. Trotskiy *Geçiş Programı* için bu düşüncelerden hareketle şöyle demiştir: “Bu program yeni bir icat

8 V.I.Lenin, *The Impending Catastrophe and How to Combat It*, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/ichtci/03.htm#v25zz99h-331>

9 Leon Trotsky, “ ‘For’ the Fourth International? No! The Fourth International”, *The Writings of Leon Trotsky [1937-38]*, 2. basım, New York: Pathfinder Press, 1985, s. 347.

olmadığı gibi tek bir kişinin eseri de değildir. Bugüne kadar yapılmış tüm kolektif çalışmanın toplamıdır.”¹⁰ Elbette bu toplam aritmetik değil, diyalektiktir. İçinde eylem tarafından doğrulanmış öngörüler kadar hataları ve deneyimin sonucunda bu hatalardan çıkartılan dersleri de içermektedir.

Lenin’in Nisan Tezleri ile verdiği mücadeleyi hatırlarsak programın önemini daha iyi kavrayabiliriz. 1903 programı bir yazılı metin olarak kalmamış, bütün bir Bolşevik kuşağın eğitiminde rol oynamıştır. 1917’ye gelindiğinde aşamacı bir eğitim almış Rus devrimci Marksist kadroları (eski Bolşevikler) Lenin’i başta azınlıkta bırakmıştır. Lenin, partide görüşlerini kabul ettirmişse de mücadele bitmemiştir. İktidarın alınmasına karşı çıkan Bolşevik önderleri ve bunların (Zinovyev ve Kamenev gibi) ayaklanmanın arifesinde dahi yarattığı sorunları, ölümcül tehlikeleri biliyoruz. Eğer Bolşevik kadrolar 20 yıl boyunca geçiş programı perspektifi ile eğitilmiş olsaydı elbette durum çok farklı olacaktı. Daha önemlisi, şunu sormalıyız: Rus işçi sınıfı Lenin’e sahip olmasaydı, arkalarında 1903 programı ve epey köklü bir aşamacı gelenek olan Bolşevik partisini sürekli devrim yoluna girmeye kim ikna edebilirdi? Trotskiy’in dediği gibi, Lenin olmasaydı devrim olmazdı ama bu aynı zamanda bize şu soruyu sordurtur: Devrimin zaferi için her ülkeye bir Lenin mi gerekecektir? Elbette ki hayır! Gerekli olan, kişi olarak Lenin değil, Bolşevizmin rehberliğinde işçi sınıfını iktidara taşıyan programdır.

Var olan durumu ortadan kaldıran gerçek hareketin programı

1938’de Trotskiy tarafından kaleme alınan *Geçiş Programı*’nın Komintern’in 1922’de toplanan 4. Kongresi’nin “program üzerine karar”ının çizdiği ana çerçeveye uygun hazırlandığını söyleyebiliriz. Bu kararda ulusal programların yanında enternasyonalin “genel programı” için öngörülen geçiş taleplerinin ve kısmi taleplerin teorik temellerinin ortaya konması, geçiş taleplerinin bir yanda aşırı sol eleştirisine diğer yanda oportünist tanımlanmasına karşı rezervler konması (3. Bölüm: Asgari Program ve Geçiş Programı), geçiş taleplerinin zamana ve ülkelerin koşullarına göre farklılaşabileceğine dair düşülen kayıtlar ve toplumların farklı ekonomik politik yapılarına bağlı olarak geçiş talebi türlerinin ayrıştırılması (15. Bölüm: Geri Ülkeler; 16. Bölüm: Faşist Ülkeler; 17. Bölüm: SSCB) programın yapısında mevcuttur.

Ancak *Geçiş Programı* tüm bunları içermekle birlikte Komintern kararında ifade edilmeyen ve daha da önemlisi *Komünist Manifesto*’dan başlayarak o güne kadar pek benzeri olmayan bir yapı göstermektedir. Burada odaklandığımız nokta, *Geçiş Programı*’nın içerdiği konular ve kapsamından ziyade yöntemidir. Zira Trotskiy’in kendisi programın tamamlanmamış bir program olduğunu, başlangıç kısmında kapitalizmin ve dünya durumunun tahliline ilişkin ilk bölümlerin çok daha geniş bir teorik açıklama gerektirdiği halde özet geçildiğini, sonuç kısmında da sosyal devrimden, iktidarın silahlı ayaklanma ile fethedilmesinden, kapitalist toplumun pro-

¹⁰ Leon Trotsky, *On The Transitional Programme*, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1938/tp/tpdiscuss.htm>

letarya diktatörlüğüne, proletarya diktatörlüğünün de sosyalist topluma dönüşmesinden bahsedilmediğini belirtir. Yine Trotskiy'in ifadesiyle, *Geçiş Programı* okuru kapının eşiğine kadar getirmektedir. "Bu program bugünden sosyal devrimin başlangıcına kadar bir eylem programıdır."¹¹ Biz *Geçiş Programı*'nı bu kapsamı içinde bir değerlendirmeye tabi tutuyoruz. Elbette ki Trotskiy'in ifadesi bizlere devrimci programın çok daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alınabileceğini hatta alınması gerektiğini de anlatmaktadır. Ancak *Geçiş Programı*'na ilişkin aynı "tamamlanmamışlık" nitelimesinden hareketle bir program için esas önemli ve vazgeçilmez olanın ne olduğunu da görebiliyoruz: "Şimdi en önemli olan şey, proletaryanın farklı katmanlarına sosyal devrim doğrultusunda nasıl rehberlik edeceğimizdir."¹²

Komünist Manifesto'nun programatik taleplerini "hareketin seyri içinde kendini açacağı" öngörüsüyle ortaya koyduğunu biliyoruz. *Komünist Manifesto* ayrıca var olan toplumu da sınıf mücadelesinin motoru olduğu bir tarihsel hareket içinde diyalektik yöntemi kullanarak resmetmiştir. Daha sonraki 1903 programında da Rusya'nın sosyo-ekonomik formasyonunun tanımlanmasının yine toplumun nereden gelip nereye gittiğini öngörmeye ve devrimci işçi hareketinin stratejik ve programatik görevlerini de bu hareketin içine yerleştirmeye yönelik olduğunu görebiliriz. Ancak tarihsel süreci, sınıf mücadelesini, sınıf mücadelesinin örgütlerini ve işçi sınıfı partisini, kitlelerin bilinciyle birlikte ve hepsini karşılıklı etkileşimleri içerisinde kapsayan bir programı tabir uygun düşerse hareketin programını belki de tek bir örnek olarak *Geçiş Programı*'nda görmekteyiz.

Bu açıdan bakıldığında, Marx'ın *Alman İdeolojisi*'nde yer alan "bizim için komünizm yerleştirilmesi gereken bir **durum**, gerçekliğin kendini uyarlaması gereken bir **ideal** değildir. Biz, halihazırda var olan durumu ortadan kaldıran **gerçek** harekete komünizm adını veriyoruz. Bu hareketin koşulları, şimdi var olan öncülün sonucu olarak ortaya çıkar"¹³ ifadesinin programatik karşılığını *Geçiş Programı*'nda (Komünizmin Programı olarak) bulduğunu söyleyebiliriz.

Çağ ve dönem analizi

Geçiş Programı'nın yapısını bu hareket belirlemektedir. Program anlayışı genel ifadesiyle, nesnel ve öznel koşulların karşılıklı etkileşim içerisinde sergilendiği ilk iki bölümün ardından ortaya konmaktadır. İlk iki bölümde sosyalizmin nesnel ön koşullarının olgunluğu (hatta çürümeye yüz tutuşu) ile proletarya önderliğinin krizi sergilenir ve program anlayışı bu çelişkinin belirlediği bir dönem analizi üzerine yerleştirilir. Dönem bir ön devrimci ajitasyon, propaganda ve örgütlenme dönemidir, stratejik görev ise "devrimin nesnel koşullarının olgunluğu ile proletarya ve onun öncüsünün olgunlaşmamışlığı arasındaki çelişkinin üstesinden gelmektir."¹⁴

Buradaki ön devrimci dönem tahlili dünya ölçeğinde yapılmaktadır ve bu yüz-

11 Leon Trotsky, a.g.e.

12 A.g.e.

13 Karl Marx/Friedrich Engels, *The German Ideology, Collected Works*, cilt 5. Londra: Lawrence & Wishard, 1976, s. 49, aktaran: Sungur Savran, "Bir Devrimci Olarak Marx", *Devrimci Marksizm*, Sayı 35, Yaz 2018, s. 58.

14 Trotskiy, *Geçiş Programı*, s. 15.

den çok genel bir tanımlama ile devrimin nesnel koşullarının olgunluğu ile proletarya ve öncüsünün olgunlaşmaması arasındaki çelişki temelinde açıklanmaktadır. Bu genel ve dünya ölçeğindeki tespitin ulusal düzeyde birbirinden çok farklı yapı ve konjonktürleri içerebileceği akılda tutulmalıdır. *Geçiş Programı*'nın yazıldığı 1938 yılı düşünüldüğünde bir uçta İspanya'da devrim ve iç savaş sürmekte, Fransa fabrika işgallerinin ardından genel grevle sarsılmakta iken Almanya ve İtalya'da faşizm proletaryayı tüm örgütleriyle atomize etmiştir; doğuda ise İkinci Çin Devrimi bir yanda Guomindang diğer yanda Japon emperyalizminin arasında önemli bir geri çekiliş içerisindedir. Siyasal durum tahlillerinde mutlaka ulusal farklılıklar ve özgünlükler hesaba katılmalı, somut durumun somut tahlilinden hareket edilmelidir. Öte yandan uluslararası düzey ulusal olana göre her zaman belirleyicidir. Uluslararası ölçekte ön devrimci bir dönem tahlili tüm farklı yöndeki eğilim ve etkilerle birlikte toplamda ana eğilimin devrimci yönde olduğuna işaret eder. Nitekim *Geçiş Programı*'nın öngördüğü II. Dünya Savaşı çok geçmeden patlak vermiş ve yine tam da *Geçiş Programı*'nda öngörüldüğü gibi bu savaş yeni bir dünya devrimci dalgasıyla sonuçlanmıştır.

Toplum kapitalizmden sosyalizme geçiş çağındadır, bu geçişselliğe damgasını vuran olgu kapitalizmin kendi iç dinamikleriyle herhangi bir şekilde çözüme ulaşamayacak olan ekonomik ve sosyal krizidir. Bu kriz sınıf mücadelesini olduğu kadar uluslar arasındaki mücadeleleri de keskinleştirmekte ve savaş eğilimini güçlendirmektedir. Dönemin ön devrimci karakteri ise kapitalizmin nesnel koşullarından kaynaklanmakla birlikte esas olarak proletaryanın öncüsünün ve önderliğinin durumuyla ilişkilidir. Mesele ön devrimci durumun devrimci duruma dönüştürülmesidir. Bu kendiliğinden bir gelişmenin ürünü olmayacak, proletaryanın önderliğinin eylemi ile sağlanacaktır. Aynı anlama gelmek üzere ön devrimci durumun devrimci duruma dönüşmesindeki başlıca engel proletarya önderliğinin ana gövdesinin oportünist ve sınıf işbirlikçi niteliğidir.

Bu noktada *Geçiş Programı*'nın öznesi olan IV. Enternasyonal, tarihsel harekete dışsal etkide bulunan bir unsur değil bu hareketin bir parçası olmaktadır. “Tarihin yasaları bürokratik aygıttan güçlüdür” ve “Onların tarihin çarkını durdurmak için ümitsiz çabaları her geçen gün kitlelere daha açık olarak gösterecektir ki, insanlık kültürünün bunalımı haline gelen proletarya önderliğinin bunalımı ancak IV. Enternasyonal tarafından çözüme kavuşturulabilir”¹⁵ ifadelerinin üzerinde bu açıdan durmak gerekir. Genellikle geçiş programı anlayışının asgari ve azami programa olan üstünlüğü, Bolşevik-Leninist akımın öznel olarak devrimci oluşuna, Marx, Engels ve Lenin'den gelen devrimci geleneğin sürdürücüsü olma özelliğine bağlanarak tartışılır. Geçiş taleplerinin, günlük sorunları ve mücadeleleri iktidar sorununa bağlayan karakteri de yine esas olarak devrimci sınıf siyasetinin bir gereği olarak savunulur. Bunların hepsi doğrudur. Ancak Trotskiy *Geçiş Programı*'nın özünü, IV'ün geçmişten bugüne aktarılmış program anlayışları arasında salt bir tercihe, bu anlayışların salt bir devrimci yorumlanışına dayandırmıyor.

“Asgari Program ve Geçiş Programı” başlığı altındaki şu cümleyi dikkatle okumalıyız: “İçinde bulunduğumuz çağın ayırt edici özelliği, devrimci partiyi günlük

15 A.g.e., s.15

sorunlara ilişkin çalışmalardan kurtarması değil, bu çalışmaları devrimin görevleriyle ayrılmaz bir biçimde bir arada yürütmeyi olanaklı kılmasıdır.”¹⁶ Geçiş talepleri perspektifi burada devrimci önderliğin öznel yorum ve tercihinine değil, çağın nesnel karakterine bağlanmıştır. Böylece Geçiş Programı, gerçekliğin kendini uyarlaması gereken bir ideal olarak değil var olan durumu ortadan kaldıran gerçek hareketin kendisi olarak ortaya konmaktadır. Bu şekilde baktığımızda tarihin IV. Enternasyonal'den yana olduğuna dair güçlü ve özgüvenli tespitleri anlam olarak yerli yerine oturtabiliriz.

Biz, kapitalizmi ıslah etmeye çalışmayı burjuvaziyle uzlaşmaz nitelikteki devrimci bir siyasete göre ahlaki olarak düşük bir seviyede görürüz. Bu ahlaki duruş devrimci siyaseti günbegün yürütmede ve devrimcilerin eğitiminde etkilidir, hatta vazgeçilmezdir. Ancak bu ahlaki tutumun Bolşevizmin geleneğinde ve IV. Enternasyonal'de güçlü bir nesnel zemine sahip olduğunun bilincinde olmalıyız. Kapitalizmin yükseliş çağında, yani burjuvazinin devrimci barutunu tüketmediği dönemde, emekçi kitlelerin refahını yükseltmek için, siyasal yapının demokratikleşmesini sağlamak üzere, kapitalizm öncesi gerici sınıflara karşı burjuvazinin devrimci kanatlarıyla ittifak içinde olmak ahlaki olarak düşük bir eylem olarak görülmezdi. “Can çekişme anında bile burjuvaziyle sürdürülen haince bağlar”:¹⁷ işte ihanet buradadır. “Can çekişme anında bile...” Ön devrimci durumu devrimci duruma dönüştürmekteki başlıca engel proletarya önderliğinin bu ihanet içerisindeki sosyal-demokrat, Stalinist vb. unsurlarıdır. Nitekim Oportünizme ve Revizyonizme karşı 18. Bölümde Sosyal Demokrasi ve Stalinizm, proleter devriminin yanı sıra “ahlakının” da amansız düşmanları olarak mahkûm edilmektedir. Aynı bölümde IV. Enternasyonal, dürüstlüğü, titizliğin, sabrın, sebat etmenin ve cesaretin timsali olarak sunulmaktadır. Ancak *Onların Ahlakı Bizim Ahlakımız* kitabının yazarının ahlakı yeryüzünden ve sınıf mücadelesinden kopartıp gökyüzüne, idealler evrenine çıkartması düşünülebilir mi? IV. Enternasyonal'in kurallarını anlatan dürüstlüğü, engellerden yılmamanın, titizliğin, cesaretin olduğu silsile içinde bir ifade daha vardır ve belki de Bolşevik-Leninizmin ahlaki üstünlüğünün temeli de burada yatmaktadır: “Programı sınıf mücadelesinin mantığına dayandırmak.”¹⁸

Sınıf mücadelesinin mantığı içinde geçiş talepleri

Öncelikle geçiş taleplerinin muhatabı işçi sınıfıdır. Taleplerin işçi sınıfı içinde de kol işçilerine ve sanayiye odaklandığı ve kalkış noktası olarak bu alanı gördüğü açıktır. Proletaryanın çok daha geniş ve kapsayıcı bir kavram olduğunu biliyoruz. Hiç şüphesiz ki Trotskiy ve IV. Enternasyonal de bunun farkında ve bilincindedir. Ancak geçiş taleplerinin mantığı, yani sınıf mücadelesinin mantığı, kendi nesnel koşulları gereği mücadeleye topluca giren ve bu mücadele içinde sendikal bilincini siyasal bilince doğru genişletebilecek, nesnel olarak emek sürecinin beraberinde getirdiği örgütlenmeyi mücadele içinde daha ileri sınıf örgütlenmelerine dönüştüre-

16 A.g.e., s. 16

17 A.g.e., s. 14

18 A.g.e., s. 45

bilecek bir kitleyi gerektirir. Bu perspektif Marx'tan bu yana özellikle de Bolşevizmin geleneğinde zaten mevcuttur.

Geçiş Programı'nda geçiş taleplerinin niteliği ve mantığı açıklanmıştır. Geçiş programı, asgari program ve azami program arasındaki kesin ayrımı ortadan kaldırır ve tek bir program içinde iç içe geçirir. Eski program anlayışında asgari programa tekabül eden unsurlarla proletarya diktatörlüğü arasında bir köprü kurar. Bu köprü, asgari talepler çürüten kapitalizmin oluşturduğu maddi sınırlarla çatıştıkça ileri sürülen ve amacı kitleleri proleter devrim için seferber etmek olan geçiş talepleri üzerine inşa edilir. Geçiş talepleri kitleleri harekete geçirmek için değil, "asgari program" dahilinde görülebilecek, acil, kısmi talepler için harekete geçmiş/geçmekte olan kitlelerin mücadele içinde burjuva düzeninin temellerine yönelmesini sağlamak için ileri sürülür. Bir siyasal partinin asgari programı reddedip onun yerine geçiş programını benimsemesinden değil, asgari programın mücadele içinde geçiş programı tarafından aşılmasından bahsedilir.¹⁹

Bu temelde kitlelerin somut koşullardan, özellikle de ekonomik durumdan kaynaklanan kısmi, acil talepleri için mücadele daha önce de söylediğimiz gibi devrimcilerin faaliyetinin önemli bir parçasıdır. Geçiş talepleri bu kalkış noktasından hareketle işçi sınıfının sadece bilinç değil, aynı zamanda örgütlülük düzeyini de burjuva düzeninin temellerini sarsmayı hedefleyecek şekilde yükseltmeyi hedefler.

Geçiş Programı'nın Eşel Mobil (Oynak Merdiven) sistemini öne çıkaran 4. Bölümünden itibaren 14. Bölümdeki "Sovyetler" başlıklı kısma kadar bu düzeyleri diyalektik bir yöntemle ve hareket halinde sunulmuş biçimde görmekteyiz. Başlangıç noktası Eşel Mobil'dir. Neden? Burada talebin kendisine değil, konusuna odaklanırsak neden buradan başladığını daha iyi anlayabiliriz. Konu, işsizlik ve hayat pahalılığıdır: "Kapitalist sistemin artan abesliğini özetleyen iki temel ekonomik illet **işsizlik** ve **hayat pahalılığı** için genelleştirilmiş mücadele yöntemleri ve sloganlar gerekmektedir."²⁰ Kapitalizm koşullarında, sadece kendisinin ve ailesinin yaşamını idame ettirmek için bile, her işçinin, bilincinden ve örgütlü olup olmamasından bağımsız olarak uğraştığı ana sorunlar bunlardır. Daha da önemlisi, kapitalizm koşullarında bu iki illet, ülkeden ülkeye, ya da ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjoktüre göre şiddeti değişse de varlığı ortadan kalkmayacak sorunlardır. Bunun sebebi bellidir: "Çözülen kapitalizmin koşulları!"

Şöyle düşünelim: Ekim Devrimi'ne giden süreçte kitleleri mobilize eden üç ana talepten biri ekmektir. Ama aynı zamanda işçi sınıfının tamamen burjuva ideolojisinin hegemonyası altında olduğu, geri bir bilinç ve örgütlenme seviyesine sahip olduğu ortamlarda da ekmek talebi en ilkel biçimlerde de olsa vardır. İşsizlik ise işgücü piyasası olgusuna içkindir ve kapitalist üretim tarzının çok istisnai anları hariç olmak üzere her zaman var olacak bir sorundur. Ayrıca kapitalizmde işsizliğin açıklık demek olduğu da açıktır. Bu yüzden işsizlik ve hayat pahalılığı temel sorundur, kalkış noktasıdır. Eşel Mobil bu en temel ve gündelik meseleye karşı mücadeleyi, kapitalizmin temellerine yöneltecek şekilde formüle eden geçiş talebidir.

Geçiş Programı'nın mantığının kitlelerle etkileşime dayandığını söyledik. Kit-

19 A.g.e., s. 16

20 A.g.e., s. 16 (Vurgu aslında)

ulusallaşmaktadır. “İşçi Köylü İttifakı” başlığı işte bu ulusallaşma sürecinin içerisine oturur. Proletaryanın burjuvazinin karşısında diğer toplumsal sınıf ve katmanlar üzerinde hegemonyasını sağlamasının en önemli başlığı hiç şüphesiz programın yazıldığı dönemde ve Ekim Devrimi’nin deneyimi ışığında işçi-köylü ittifakıdır. Bu başlık altında sadece tarımsal sorunlar ele alınmaz, zanaatkârlar, kent yoksulları, ev kadınları gündeme gelir, fiyat denetim komiteleri, esnafın tekellere karşı mücadelesi de ele alınır. Kendi patronlarına karşı önce fabrikalarda ve işyerlerinde mücadeleye atılan, mücadelesini önce sektörel sonra da ulusal düzeye taşıyan işçi sınıfı bu aşamada sadece ölçek olarak değil, içerik olarak da ulusallaşmakta, ulusun içinde potansiyel müttefiki olan tüm sınıf ve katmanların sorunlarına ilişkin çözümlerini programına almaktadır.

“Emperyalizme ve Savaşa Karşı Mücadele” başlığının başka bir yerde değil de hemen işçi köylü ittifakının ardından ele alınmasını da bu açıdan gayet iyi anlayabiliriz. Değişik sınıf ve katmanları burjuvaziye karşı kendi arkasında toplamak proletarya için bir düzeydir; savaş gibi burjuvazinin ulusa dolaysız biçimde kendi çıkarını “ulusal çıkar” olarak dayattığı bir alanda proletaryanın burjuvaziye uzlaşmaz karşıtlık içindeki programını ulusa kabul ettirmesi ve bunu hayata geçirmesi ise başka bir düzeydir. Aynı fabrikaların ve bazı kapitalist grupların kamulaştırılmasının bankaların ve kredi düzeninin kamulaştırılmasıyla bir üst düzeye, tüm ekonomiye işçi sınıfının hükmetmesini gündeme getiren bir düzeye yükselmesi gibi. Savaş iktidar sorununu dolaysız şekilde gündeme getirecek en önemli unsurdur: “Proletaryanın iktidarı ele geçirmesi sorunu bütün azametiyle ortaya çıkacaktır!”²² Dönem, sadece savaşın kendisini değil, savaş öncesinde ve çok daha geniş bir zaman dilimine yayılan savaş tehdidini de sınıf mücadelesinin mutlak gündemi haline getirmektedir. Yersiz ve mesnetsiz bir iyimserlik yoktur. Savaş tüm gericiliği ile gelecek, ulusun büyük kitlelerini hükümetin yanına itecektir. Ancak zaman içinde kitlelerin hoşnutsuzluk ve isyanı bir devrimci dalga yaratacak ve geçiş talepleri de bu dalganın başını çekecek IV. Enternasyonal’in ana silahı olacaktır.

O halde programımızda iktidar formülünü ortaya koymanın zamanı gelmiştir: İşçi-Köylü Hükümeti! Ancak burada bu formülasyona asla yüzeysel yaklaşmamalıyız. *Geçiş Programı*’nın diyalektiğinin muazzam bir düğüm noktasındayız. Konu işçi sınıfının iktidarındır. Ancak bu başlık altında esas olarak bu iktidarın ne olduğu ve ne yapacağı anlatılmaz. Proletarya Diktatörlüğü’nün popüler bir ifadesi olduğu söylenir. Neden proletarya diktatörlüğü popüler şekilde ifade edilmelidir? Ekim Devrimi ile proletarya iktidarı aldıktan sonra iktidarının adını da koymuştur: Proletarya diktatörlüğü. Uluslararası arenada hiç de popüler olmayan bir ad! Ancak *Geçiş Programı*, iktidara gelince ne yapacağını vadedmekten ibaret bir burjuva partisi programı değildir. Konusu, başından sonuna kitlelerin bilinç ve örgütlülük olarak sosyalizme doğru gelişimine yardımcı olmak ve işçi iktidarı doğrultusunda nesnel koşullarla öznel koşulların uyumunu sağlamaktır. Bu açıdan “işçi köylü hükümeti” bir talep olarak iktidar sorununun kitlelerin bilincine taşınmasını ifade eder. Bu anlamda, eğer ulusal koşullar iktidar sorununu gündeme getiren bir kriz içinde değilse bu talep bir propaganda ve eğitim işlevi görecektir. İktidar sorununun dolaysız şe-

22 A.g.e., s. 31.

kilde ulusun gündemine taşındığı bir krizde ise proletarya önderliğinin burjuvaziye karşı savaşım içine girmiş kitlelere göstereceği berrak siyasi hedef niteliğindedir.

İşçi köylü hükümeti bu aşamada hala iktidar sorununun bir ölçüde soyut bir ifadesi olarak programa girmektedir. Bu yüzden de iktidar sorununun somut ifadesi karşısında hâlâ bir alt düzeyi ifade eder. İşte bu noktada “sovyetlerin” geçiş programının doruk noktası olarak tanımlanmasını görüyoruz. Ekim Devrimi'nin kronolojisi önce sovyetleri gündeme getirmiş sonra sovyetlerin iktidarı ve işçi köylü hükümeti gelmiştir. *Geçiş Programı*'nda ise önce işçi köylü hükümeti sonra sovyetler anlatılmıştır. Çünkü *Geçiş Programı* devrimin aşamalarını değil, kitlelerin hareketini ve proletarya önderliğinin onunla etkileşimini anlatmaktadır. Buna göre daha sendikal mücadelenin ana biçim olduğu dönemde dahi devrimci parti, bir propaganda ve eğitim sloganı olarak işçi köylü hükümeti sloganını benimseyebilir ve benimsemelidir de. Sovyetler ise:

[A]ncak kitle hareketinin açıkça devrimci aşamaya geçtiği bir zamanda ortaya çıkabilirler. Ortaya çıktıkları ilk andan itibaren, Sovyetler, sömürücülere karşı mücadelelerinde milyonlarca emekçinin etrafında birleştikleri bir eksen olarak, yerel yönetimin ve daha sonra merkezi hükümetin rakipleri ve hasımları olurlar. Nasıl ki fabrika komitesi fabrikada bir ikili iktidar yaratıyorsa, Sovyetler de ülke çapında bir ikili iktidar dönemi başlatırlar.

İkili iktidarın kendisi geçiş döneminin **doruk noktasıdır**. İki düzen burjuva düzeni ve proleter düzeni, uzlaşmaz bir biçimde karşı karşıya gelirler. Aralarında çatışma kaçınılmazdır. Toplumun kaderi bu çatışmanın sonucuna bağlıdır. Devrim yenilgiye uğrarsa burjuvazinin faşist diktatörlüğü gelecektir. Zafer durumunda ise, Sovyetlerin iktidarı yani proletarya diktatörlüğü ve toplumun sosyalist yeniden inşası gündeme gelecektir.²³

Geçiş programı bize grev yapmak, fabrika işgali gerçekleştirmek ya da sovyet kurmak için bir kılavuz sunmuyor. Esas olan işçi sınıfının tüm bu eylemleri yapabileceği ve bir yönüyle de hayatta kalmak için yapmak zorunda olduğu bir çağda, kitlelere bugünkü mücadeleleriyle sosyalist iktidar arasındaki köprüyü kurmakta (hem bilinç hem de örgütlülük olarak) yardımcı olmaktır, rehberlik etmektir. Geçiş programını sınıf mücadelesinin mantığına dayandırmak bu şekilde kavranmalıdır.

“Geçiş taleplerinin başlıca tarihsel türleri”

Komünist Enternasyonal Programı Üzerine Karar'ın 5. Maddesi geçiş taleplerinin farklı ülkelere ve sosyo-ekonomik formasyonlara göre uyarlanması gerektiğini en baştan ifade etmiştir: “Genel programda değişik ülkelerin, örneğin, bir yanda İngiltere'nin öte yanda Hindistan'ın vb. temel ekonomik ve politik yapılarının farklılığına bağlı olarak, ulusal seksiyonların geçiş taleplerinin başlıca tarihsel türleri açık seçik bir biçimde ayrıştırılmalıdır.”²⁴ Bu ayrıştırmanın neden gerekli olduğu

23 A.g.e., s. 34-35 (Vurgu bizim).

24 “Komünist Enternasyonal Programı Üzerine Karar”, *Geçiş Programı* içinde, s. 62.

izah gerektirmez. *Geçiş Programı*'nın temel mantığı ise koşullar ne kadar farklı olursa olsun esas itibarıyla aynı kalmaktadır. *Geçiş Programı*'nın kitlelerle devrimci önderlik arasında öngördüğü diyalektik ilişki esastır, ancak çok farklı koşullarda çok farklı biçimler altında ve çok farklı bir tempo ile yaşanacaktır.

Geçiş Programı'nda Trotskiy, Komintern kararının gereğini 15., 16. ve 17. başlıklarda işlemiştir. 15. Bölümde sömürge, yarı sömürge ülkeler dâhil olmak üzere, geri ülkeler ele alınmıştır. Buradan geçiş programının ana gövdesinin sadece ileri kapitalist ülkeler için geçerli olduğu sonucuna varamayız. Tam tersine, geçiş programı bu ana kadar belirli bir ülkeler grubunun koşullarını tanımlayarak değil, kapitalist üretim tarzının çizdiği çerçevede sınıf mücadelesinin mantığına dayandırılarak ortaya konmuştur. Bu anlamda kapitalizmin emperyalist aşamasında artık çok daha kesin biçimde bir dünya sistemi haline geldiği düşünülürse, ortaya konan perspektifi gelişmiş kapitalist ülkelerden genele teşmil etmek mümkündür. Eşitsiz ve bileşik gelişme esastır. Bu bölümde Trotskiy'in söylediği gibi “geri ülkelerde en ilkel ekonomik biçimler en gelişmiş kapitalist teknik ve kültürle içiçedir.”²⁵

Geri ülkelerde geçiş talepleri geçerliliğini korumakla birlikte, tarım sorunu ve ulusal bağımsızlık proletaryanın siyasallaşması sürecinde üzerinden atlanması mümkün olmayan merkezi görevler olarak programa dâhil olmak durumundadır. Kurucu Meclis gibi bir burjuva demokratik slogan da bu koşullar altında proletaryanın programına girebilir. Burada Kurucu Meclis bir geçiş talebi olarak değil, kitlelerin mücadele içinde aşması gereken ve bu anlamda bir başına reddetmenin mümkün olmadığı demokratik programın bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada öngörülen diyalektik, geçiş programı perspektifi içinde proletaryanın kısmi ve acil taleplerinin reddedilmeyip bunların mücadele içinde aşılmasıyla benzerdir. İleri ülkelerde asgari programın talepleri temelinde yürütülecek bir mücadele proletarya ve burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesini körükleyecek ve kitleleri deneyim yoluyla bilinç ve örgütlülük olarak ilerletecektir. Geri ülkelerde ise görev devrimci demokratik program temelinde işçilerin “ulusal” burjuvaziye karşı çıkmasını sağlamaktır. Bu noktada yine proletaryanın bilinç ve örgütlülük düzeyinin en üst seviyedeki karşılığı, geri ülkeler için de sovyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının bu ülkelerde yaratacağı dinamik ile proletaryanın nispeten uzun bir sendikal mücadele ve hazırlık deneyiminden geçmeden çok daha hızlı bir tempoyla siyasal bir düzeye yükselbileceği ve ulusun önderliği rolüne soyunabileceği öngörülmektedir.

Faşist ülkelerde geçiş talepleri sorunu ele alınırken de metodoloji aynıdır. Faşist ülkelerde en büyük handikap, proletaryanın örgütsel atomizasyonu ve ağır baskı koşullarında devrimci partinin ve devrimci programın, kitlelerle etkileşim içerisine giremeyişiştir. IV. Enternasyonal en başta Almanya'da, faşizmin sınıfsal karakterinin, Nazizmin zaferinin ve proletaryanın yenilgisinin sebeplerinin ve bütün sınıfların karşılıklı mevzilenişinin bilimsel analizine dayanan güçlü bir siyasal kavrayışa, pozisyona ve programa sahiptir. Ancak programın kendindeki bu güç, faşist ülkenin koşullarında neredeyse etkisizleşmektedir. Zira “program deneyim yoluyla doğrulanır” ve faşizm koşullarında olmayan tam da kitle hareketi deneyiminin kendisidir.

²⁵ Trotskiy, *Geçiş Programı*, s. 35.

Bu yüzden faşist ülkelerde geçiş talepleri, faşist devletin askeri bir yenilgisi ya da proletaryanın başka ülkelerdeki zaferlerinin etkisiyle muhtemelen faşizmin çözülüşüne koşut olarak çok hızlı bir tempo içerisinde uygulama alanı bulacaktır. Sendikalar kurulmadan önce fabrika komitelerinin çıkması, Kurucu Meclis toplanmadan sovyetlerin ülkeyi sarması, bu patlayıcı gelişme öngörüsüne uygun olasılıklar olarak ele alınmaktadır.

“SSCB ve Geçiş Çağının Sorunları” başlığı altında ise artık geçiş programının ana mantığı farklı bir düzeyde işlemeye başlamaktadır. Geri ülkeler ve faşist ülkeler için geçiş programının temel mantığı çevresinde farklı koşullara cevap veren programatik yaklaşımlar ortaya konmakta iken konu SSCB'ye geldiğinde başka bir düzeye geçilmektedir. Bu alt başlık içerisinde yaklaşık 3 kitap sayfası uzunluğunda neredeyse müstakil bir program söz konusudur. Farklı tipte ve gelişmişlik seviyesindeki ülkelerde asla gündeme gelmeyen ve sadece siyasi olarak değil, ahlaki olarak da mahkûm edilmiş bazı düşünceleri bu başlıkta görüyoruz. Devlet bürokrasisi içindeki bir kesimin desteklenmesi ya da devletin savunulması gibi... Hatta kapitalist karşı devrimin açık bir saldırısına karşı bürokrasinin Termidorcu kesimi yani açıkça Stalin hizbi ile birleşik cephenin reddedilemeyecek olması gibi!²⁶

Geçiş programı mantığının, burjuva partilerinin iktidara geldikten sonra çeşitli alanlarda uygulayacağı politikaları sergilediği program anlayışını dışladığını söylemiştik. Ancak bu başlıkta devletin dış politikasından siyasal rejime, kolektif çiftliklerden tüketim kooperatiflerine kadar tam da geçiş programının dışladığı alanlara girilmektedir. Hiç şüphesiz bunun sebebi SSCB'nin sınıfsal karakteridir. SSCB yozlaşmış da olsa bir işçi devletidir. Faşist bir devletle “demokratik” bir burjuva devleti arasında biçimsel olarak devasa farklar bulunmakla birlikte bu devletlerin sınıf karakteri ortaktır. SSCB ile faşist devletler arasında, özellikle de siyasal rejimin şekli yönleri açısından çokça biçimsel benzerlik bulunabilirse de bu devletlerin sınıf karakterleri niteliksel olarak birbirinin zıddıdır.

Elbette ki değiştirici ve dönüştürücü öznenin işçi sınıfı olması konusunda geçiş programının mantığı SSCB için de geçerlidir. Ancak SSCB'de kitle mücadelesinin olası bir yükselişi toplumsal eşitsizliğe (sınıfsal değil toplumsal!) ve politik baskıya karşı şekillenecektir. Sendikalar, fabrika komiteleri, toplanma hakkı vb. için mücadele de niteliksel olarak farklıdır. Sendikal mücadelenin ilerlemesi kapitalist toplumda adım adım fabrikanın mülkiyetini, daha ileri bir aşamada da ekonominin denetimini gündeme getirirken, işçi devletinde kitle mücadelesinin doğrudan sov-

26 Trotskiy, SSCB bürokrasisi içinde desteklenmesi gereken belirli grupların varlığını Ignace Reiss ismine referansla ve “gerçek Bolşevizm” tanımlaması ile ifade etmektedir. Ignace Reiss, SSCB istihbarat örgütü NKVD'nin (İçişleri Halk Komiserliği) en parlak subaylarından biri iken Stalinist bürokrasinin terörüne karşı çıkmış, Trotskiy'e ve IV. Enternasyonal'e katılacağını açıkladıktan sonra 1937 yılında Stalin'e bağlı NKVD ajanlarının düzenlediği bir suikast ile katledilmiştir. Trotskiy *Geçiş Programı*'nın aynı bölümünde gerçek Bolşevizmin tam karşıt kutbunu bürokrasi içindeki en gerici kanatları tarif etmek için ise 1938 yılının başlarında Mussolini'nin Faşist İtalya'sına iltihak eden Sovyet diplomatı Butenko'nun adını zikretmektedir. Trotskiy, Butenko hizbinin iktidarı ele geçirmeye yönelmesi halinde Reiss grubunun bürokrasinin termidorcu kesimi olarak tariflediği Stalinist merkezle SSCB'nin faşist saldırıya karşı korunması amacıyla birleşik bir cephe kurması gerekebileceğinden bahsetmektedir. A.g.e., s. 39-43.

yet demokrasisinin yeniden doğuşu ve serpilmesi mücadelesine dönüşeceği öngörülmektedir.

Bürokrasiye karşı mücadele de dâhil olmak üzere bir işçi devletinde Komünist Partisi'nin izlemesi gereken program ve politikaların Komintern'in ilk kongrelerinde ele alınmış olduğunu biliyoruz. Ancak Komintern hiçbir şekilde SSCB'de (ve başka işçi devletlerinde) siyasal iktidar ve devrim sorununu ele almamıştır. SSCB'deki bürokratik karşı-devrim ise bu sorunu kaçınılmaz biçimde proletaryanın önüne (sadece SSCB'de değil dünya ölçeğinde) çıkarmıştır. *Geçiş Programı* SSCB'de devrimci programın bürokrasi devrilmeksizin gerçekleştirilemeyeceğini açıkça ortaya koyarak Komintern'den niteliksel olarak ayrılmaktadır. 17. Bölüme (SSCB ve Geçiş Çağının Sorunları) kadar denebilir ki *Geçiş Programı* Komintern'in ve genel olarak Bolşevizmin programatik perspektifinin en özlü ve en doğru ifade edilmişidir. Faşizm olgusunun daha belirgin bir şekilde ortaya çıkması ve faşist ülkelerde programatik anlayışın ortaya konması çok büyük bir katkıdır ve niteliksel olarak Komintern'de var olan perspektifi en doğru şekilde sürdürerek ileriye taşımaktadır.

Bununla birlikte, "SSCB'de politik devrim" perspektifi niteliksel olarak Komintern programının aşılmasıdır. Bu olgu IV. Enternasyonal'in uluslararası devrimci işçi hareketinin programatik olarak tarihsel bir doruk niteliğini perçinlemektedir. Bugün Küba ya da Kuzey Kore gibi yozlaşma düzeyleri ve kapitalist restorasyonun kat ettiği mesafeler açısından farklı özellikler gösteren ülkeler için benimsenecek politik perspektifler son tahlilde *Geçiş Programı*'nın somut koşullara uyarlanması niteliği taşıyacaktır.

Geçiş Programı ve parti

Geçiş programının son bölümü bir parti olarak IV. Enternasyonal'in kendisini tariflemektedir. Bir yanda oportünizme öte yanda sekterliğe karşı partinin siyasal tutum, pozisyon ve yöntemleri açısından adeta partinin siyasal koordinatları tanımlanmaktadır. *Geçiş Programı*'nda 21 Koşul benzeri ayrıntılı bir örgütsel kurallar bütününe rastlamıyoruz. Komintern'in ve onun merkezindeki Bolşevik Partisi'nin örgütsel gücünün IV'ün elinde olmadığını kavramış olan, dünya sosyalist hareketinde işe yarar ne kalmışsa, devrimci bir dönüşüm yaşamaya uygun ve niyetli kim varsa etrafında toplamaya çalışan, proletaryanın önderliği açısından Komintern'le neredeyse tamamen zıt koşullarda inşa edilmekte olan IV. Enternasyonal'in farklı bir tutum içinde olması anlaşılabilir. Ancak bu farklılık da asla örgütsel Bolşevizmden vazgeçmek değildir. *Geçiş Programı*'nda demokratik merkezîyetçilik sadece demokrasi açısından değil eylemde birlik ve disiplin açısından tanımlanmaktadır. Küçük burjuva ve kariyerist unsurlara karşı uzun aday üyelik rejimleri öngörülmesi, nicel olarak zayıf konumdaki IV. Enternasyonal'in bu durumuna rağmen Bolşevizmden asla uzaklaşmadığının bir kanıtıdır.

IV. Enternasyonal örgütsel alanda Bolşevizmden geri adım atmadığı gibi, geçiş programı mantığını örgütsel düzeye de taşıyarak, Bolşevizmin örgütsel geleneğine katkıda da bulunmaktadır. Örgütsel alanda "hareketin programı" olma mantığını, proletarya önderliğini parçalayan geçmişin sorumluluğunu taşımayan gençliği ve

kapitalizmin çürüyüşünün en ağır darbeleri vurduğu hem işyerinde hem de evde ezilen kadınları saflara çağırın perspektifte görüyoruz. “Devrimci işçilerin örgüt içinde efendi olduklarını hissetmesi”; genç ve kadın işçilere yer açın çağırısı ve bu kesimlere verilen önem, soyut bir ahlaki yaklaşımın ürünü değil, dönemin nesnel karakterinin proletarya önderliğinin o dönemdeki öznel durumu ile karşılıklı etkileşiminden doğan, işçi aristokrasisi, kariyerist bürokratlar, çıkarıcılar vb. karşısında bir yüksek ahlaki tutumun yansımasıdır.

Yine IV. Enternasyonal'in zaferine olan özgüven ve işçi sınıfına verilen zafer vaadi de temelsiz bir iyimserliğin değil, tüm programda ince ince işlenen çağ ve dönem analizinin sonucudur. Düşünecek olursak Bolşevizm zafere ulaşmazdan evvel yaklaşık 20 senelik bir zaman zarfı içinde, devrimci yükselişleri ve karşı devrimci geri çekiliş dönemlerini içeren en azından üç ayrı ve birbirine zıt konjonktür içinden geçmiştir. Ancak bir asır sonra dönüp geriye baktığımızda, Dünya Savaşı'nın ilk yıllarının büyük karanlığında yaşayan bir tekil devrimcinin görmesinin çok da mümkün olmadığı (Lenin ve Trotskiy gibi dâhiler hariç) bir gerçeği, tarihin devrim yönünde aktığını biz görebiliyoruz. IV. Enternasyonal, “sınıfa, proletaryanın ve dünyanın bütün ezilenlerinin kurtuluş için verdikleri mücadelenin uluslararası deneyimlerine dayalı bir program” bırakmıştır ve bu program tüm işçi sınıfı devrimcilerine içinde bulunduğu alanın ve zamanın ötesine bakabilme, kendi eylemini tarihin akışı içinde anlamlandırabilme, işçi sınıfına duyduğu güveni maddi temellere dayandırabilme olanağı sunmakta ve halen insanlığın proletaryanın önderlik krizine indirgenebilecek olan krizini çözenin yolunu göstermektedir. Bir devrimci programdan beklenen de bu olsa gerektir.

Dünya devrimci işçi hareketi açısından tarihsel ve güncel olarak programatik doruk hala IV. Enternasyonal ve *Geçiş Programı*'dır. IV. Enternasyonal geleneğinin halihazırda içinde bulunduğu dağınık ve örgütsüz hal, bu gerçekliği ortadan kaldırmaz. IV. Enternasyonal ve onun *Geçiş Programı* devrimci işçi sınıfı partisinin üzerinde yükselebileceği esas dayanak noktasıdır. Örgütsel açıdan ise IV. Enternasyonal geleneğinin mevcut durumunun alternatifi örgütsüzlüğün ve programsızlığın merkezlerine dönüşen, adına “İlerici” ya da “Beşinci” diyen bilimüm enternasyonal girişimleri değildir.²⁷ IV. Enternasyonal'i ve *Geçiş Programı*'nı tarihsel sürekliliği içinde kavramak bizi örgütsel olarak uluslararası bir Leninist parti niteliğinde olan ve ne yazık ki IV. Enternasyonal'in de aşmaya muktedir olmadığı Komintern'in mirasını sahiplenmeye götürür. Bu perspektifle biz geleceğin enternasyonalinin dünya devrimci işçi sınıfı hareketinin programatik ve örgütsel iki doruk noktasına ayaklarını basarak yükselmesini bir zorunluluk olarak görüyoruz. Sadece IV. Enternasyonal'in değil, aynı zamanda (IV.'ün kuruluş sürecinde de ifade edildiği gibi) gerçek Komintern'in de yeniden inşasını savunuyoruz.

²⁷ Bu konuda daha ayrıntılı görüşlerimiz için bkz. Levent Dölek, “Geleceğin enternasyonalinin örgütsel ve programatik temelleri”, *Devrimci Marksizm*, Sayı 37, Kış 2019, s. 11-31.

Kitap Tanıtımı

Metaların Kerameti

Metaların Kerameti,
Melda Yaman - Özgür Öztürk,
İletişim Yayınları

“İçinde yaşadığımız kapitalist toplum, birçok yaşamsal nesnenin ve sürecin metalaştığı, her yanımızı alınıp satılan metaların kuşattığı özgül bir tarihsel dönem oluşturuyor. Önümüzdeki, arkamızdaki, sağımızdaki, solumuzdaki her şey meta – yiyecekler, içecekler, giysiler, evler, arabalar, toprak, su... Hatta neredeyse hava bile meta. (...) İnsanın ihtiyaçlarının sınırının olmadığı iddiasıyla, bu binlerce çeşit ürün bir “cennet” vaat ediyor. (...) Her şey için bu metalara muhtacız. Bilim epeydir meta üretiminin devindirici gücü olmuş durumda. Keza sanatın da meta dünyasının dışında kaldığını söylemek hayli güç. (...) Bir yandansa bize vaat edilen ‘cennet’ bir cehennem aynı zamanda. Doğru, metalara muhtacız ama metalara sahip olmaksızın kendi canımızı, kanımızı, üretken gücümüzü meta haline getirmekten geçiyor ne yazık ki.”

İktisadiyatın kilit ve “sihirli” kavramı metanın, tarihsel ve çok boyutlu bir analizini yapıyor bu kitap. İlk insan toplumlarında metanın yerine dair tarihin ve antropolojinin bulgularından, klasik felsefede –Aristoteles’te– metanın “kerametine”... Modern ekonomi-politikte metanın kazandığı anlamdan, Marx’ın yönteminde ve Kapital’de metanın önemine; metaların fetiş karakterine ve sıradan bir meta olmanın “ötesine” geçen bir meta olarak paraya... Kadınların hane içindeki karşılıksız emeğinin metalaşma sürecinden istisna edilmesinin ataerki-kapitalizm ittifakındaki işlevine. Melda Yaman ve Özgür Öztürk, Ankara Dayanışma Akademisi’nde verdikleri derslerin ürünü olan bu kitapta, meta kavramı üzerinden bütün bir insanlık tarihi ve iktisat bilimi okuması yapıyorlar bir bakıma. Meta kavramı üzerinden, insan oluşumuzun olanak ve kısıtlarını sorguluyorlar.

